

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بایدها و نبایدها

شهید آیت الله دکتر سید محمد حسینی بهشتی

بنیاد نشر آثار و اندیشه های

شهید آیت الله دکتر بهشتی

سرشناسه	بهشتی، سیدمحمد، ۱۳۰۷ - ۱۳۶۰.
عنوان و نام پدیدآور	بایدها و نبایدها/ سیدمحمد حسینی بهشتی: تهیه و تنظیم بنیاد نشر آثار و اندیشه های شهید آیت‌الله دکتر بهشتی.
مشخصات نشر	تهران: روزنه، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۲۵۰ ص: ۲۱/۵ × ۱۴/۵ س.م.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۳۳۴-۶۲۰-۱
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتاب حاضر در برگزیده سلسه مباحث آیت‌الله شهید دکتر بهشتی است که در جلسات تفسیر قرآن با عنوان "مکتب قرآن" پیرامون آیات ۱۰۲ تا ۱۱۰ سوره آل عمران ایراد گردیده است
یادداشت	چاپ چهارم.
یادداشت	کتابنامه به صورت زیرنویس.
یادداشت	همایه.
موضوع	تفاسیر (سوره آل عمران)
موضوع	امر به معروف و نهی از منکر
موضوع	Enjoining what is good and prohibiting what is evil*
شناسه افزوده	بنیاد نشر آثار و اندیشه‌های آیت‌الله شهید دکتر بهشتی
رده بندی کنگره	۱۳۹۵ پ ۹۲ / ۶ / BP۱۹۶
رده بندی دیویی	۲۹۷/۳۷۷۵
شماره کتابشناسی ملی	۴۵۷۹۴۴

بایدها و نبایدها (ویراست دوم)

شهید آیت‌الله دکتر سیدمحمد حسینی بهشتی
تهیه و تنظیم: بنیاد نشر آثار و اندیشه‌های شهید آیت‌الله دکتر بهشتی

تلفن: ۲۲۲۶۳۵۰۰

بازبینی و اضافات: جواد اژه‌ای، طبیبه اژه‌ای

حروفچین: زهرا شیشه‌گران

طرح جلد: احمد جعفری

چاپ سوم: ۱۳۹۶

قیمت: ۳۷۵۰۰ تومان

چاپ و صحافی: دانشجو

آدرس: خیابان مطهری، خیابان میرزای شیرازی جنوبی، پلاک ۲۰۲، طبقه سوم، انتشارات روزنه

تلفن: ۸۸۸۵۳۳۷۰ - ۸۸۸۵۳۶۳۱   نامبر: ۸۶۰۳۴۳۵۹

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۳۴-۶۲۰-۱ ISBN: 978-964-334-620-1

 تمام حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست

- پیشگفتار..... ۱۷
- جلسه اول..... ۲۱
- جامعه‌ای تازه با مختصات نو..... ۲۵
- نقد عنوان «محمدی‌ها» برای مسلمانان..... ۲۷
- دو نوع پیغمبردوستی و امام‌دوستی..... ۲۹
- رهاکردن پیوستگی‌های کاذب..... ۳۰
- جلسه دوم..... ۳۳
- امر به معروف و نهی از منکر؛ واجب کفایی..... ۳۵
- ویژگی‌های آمران به معروف و ناهیان از منکر..... ۳۷
- معنای «خیر»..... ۳۸
- نحوه گسترش دعوت اسلام..... ۴۱
- زاممدار مردمی و رها از القاب..... ۴۳
- اسیرآداب و القاب نبودن..... ۴۵
- تاریخ علم در سرزمین اسلام..... ۴۶
- مفهوم «دعوت به خیر»..... ۴۷
- کدام تعلیمات دینی؟!..... ۴۹
- تبلیغ اسلام بر چه اساس..... ۵۱
- جلسه سوم..... ۵۳
- امر به معروف و نهی از منکر و مسابقه در راه نیکی‌ها..... ۵۵

- ۶۰..... انسان عاشق و عاقل
- ۶۲..... ظلم و منکر ناپسندی
- ۶۵..... عدل و احسان و فحشا و منکر
- ۶۶..... حسین (ع) پیشوای حق و عدل

جلسه چهارم..... ۷۳

- ۷۶..... روند شتابان دگرگونی‌ها در زندگی بشر
- ۷۷..... امر به معروف و نهی از منکر و «خیر»
- ۷۸..... «معروف» و اصل شناخت
- ۷۹..... «منکر» به معنای نشناخته و ناپسند
- ۸۱..... آیا خوبی و بدی معیارهای ثابت و مطلق دارند؟
- ۸۲..... نظر اشاعره درباره حسن و قبح
- ۸۶..... افراطی‌گری در سندیت کلام خدا
- ۸۸..... چرا اعتقاد به عدل؟
- ۸۹..... عمل به نظر صاحب نظر
- ۹۳..... حیل‌های شرعی
- ۹۴..... فطرت بشر؛ نیکی شناس
- ۹۵..... بینش فطری؛ خواستار عدل
- ۹۷..... شهادت پرافتخار حسین (ع) و یاران او

جلسه پنجم..... ۱۰۱

- ۱۰۴..... عصر تزلزل سریع ارزش‌ها
- ۱۰۵..... نظر اشاعره و معتزله درباره حسن و قبح
- ۱۰۷..... راه روشن اسلام شناسی
- ۱۰۹..... نمونه‌های ارزش‌های نیک

فهرست ❖ ۱۵

- ۱۱۵ معیارهای فطرت شناس
۱۱۶ جامعه قرآنی، انسان انتخاب‌گر
۱۱۸ زینب (س)، درخشنده برپیشانی تاریخ

- ۱۲۵ جلسه ششم
۱۲۷ چکیده بحث گذشته
۱۲۸ مسئله معیارهای شناخته شده
۱۳۸ نتیجه
۱۴۳ امام حسین (ع) و تکیه برایمان معنوی و معیارهای انسانی

- ۱۴۷ جلسه هفتم
۱۴۹ خلاصه بحث گذشته
۱۵۲ نوسانات انسان‌ها در طول زمان
۱۵۴ ماندن بر سردوراهی‌ها
۱۵۵ گاهی شناخت معروف و منکر از وظایف رهبری است
۱۵۸ چرا با گفتن «نه» منکر از بین نمی‌رود؟
۱۶۱ رهبری دورنگر و آینده‌نگر
۱۶۲ به هم پیوستگی پیرامون محوری آگاه
۱۶۴ مردم بردگان اسیر شده در ثروت

- ۱۶۹ جلسه هشتم
۱۷۱ خلاصه بحث درباره معروف، منکر و خیر
۱۷۳ معنای دعوت، امر و نهی
۱۷۴ دعوت عملی به سوی خیر
۱۷۶ دعوت زبانی و قلمی در مقابل کردار

- ۱۷۷ دعوت عملی پراثرتر از دعوت زبانی و قلمی.
- ۱۷۹ معنای امر و نهی
- ۱۸۰ نماز؛ پیراستن روح و جان
- ۱۸۵ جلسه نهم
- ۱۸۷ انواع واجب
- ۱۹۲ امر به معروف و نهی از منکر؛ وجوب عینی یا وجوب کفایی
- ۲۰۳ جلسه دهم
- ۲۰۶ واجبات برامت
- ۲۱۴ روایات امر به معروف و نهی از منکر
- ۲۱۷ جلسه یازدهم
- ۲۱۹ نظارت مردمی؛ عامل سعادت‌مندی جوامع بشری
- ۲۲۱ مرثیه‌خوانی به خاطر حق و عدل
- ۲۲۳ تبدیل شدن کارگزاران به بدهای جامعه
- ۲۲۶ برترین واجبات: امر به معروف و نهی از منکر
- ۲۳۱ امر به معروف و نهی از منکر، شاخه‌ای از جهاد
- ۲۳۴ انسان اسلام: انتخاب‌گر
- ۲۳۵ جلوگیری از علنی شدن فسق و فساد
- ۲۳۷ مسئولیت توده‌ها در راه صلاح
- ۲۴۰ امر به معروف و نهی از منکر برپادارنده نظام صحیح
- ۲۴۵ نمایه

پیشگفتار

کتابی که پیش روی شماست در برگزیده سلسله مباحث شهید آیت الله دکتر بهشتی است که در آخرین جلسات درسگفتارهای «مکتب قرآن» در سال ۱۳۵۴ ایراد گردیده است که در آن به تفسیر و توضیح آیات ۱۰۲ تا ۱۱۰ سوره آل عمران و مبحث بسیار ارزنده و در عین حال به فراموشی سپرده شده امر به معروف و نهی از منکر پرداخته است. بی عدالتی ای که به واسطه کج فهمی ها یا برداشت های سطحی از یک سو و اعمال و اجرای ناصحیح این اصل در میان مسلمین از دگر سو، بر این تکلیف مهم و انسان ساز روا گردیده، بسی تأسف بار است. آن گاه که نقش بنیادین این اصل در شناخت خیر و شر، پسندیده و ناپسند، باید و نباید در نظر گرفته شود، و آن گاه که کارکرد اجتماعی آن در سالم سازی محیط اجتماعی و فراهم نمودن زمینه و شرایط مناسب برای اعمال انتخاب گری انسان ها فهم شود، پیامدهای زیانبار این غفلت و جهالت بیش از پیش آشکار می گردد.

بحث و گفتگو درباره داوری های اخلاقی و ارزشی انسان در پاسخ به این که باید چه انجام دهد و به چه کاری مبادرت نرزد، عمری به درازای زندگانی بشر دارد. بخش مهمی از فلسفه اخلاق و حکمت عملی را در تاریخ اندیشه بشر همین بحث به خود اختصاص داده است. دغدغه و دل نگرانی هر انسان در تمامی لحظات زندگی خود این است که درست را از نادرست تمیز دهد و باید

و نباید زندگانی خویش را بشناسد و راه خویش را از میان هزارراهه‌هایی که در برابر او دام و دامن گسترانده بیابد. این از آن روست که «انسان موجودی است که باید انتخاب‌گر به دنیا بیاید، انتخاب‌گر بزرگ شود، انتخاب‌گر زندگی کند، انتخاب‌گر به راه فساد برود، انتخاب‌گر به راه اصلاح برود» و این خود طرح کلی جامعه اسلامی و چهارچوب اعمال قدرت حکومت اسلامی را تعیین می‌کند؛ چرا که «تا لحظه مرگ هرگز نباید زمینه انتخاب از دست انسان گرفته شود» و در نتیجه، «نظام اجتماعی و اقتصادی اسلام را، نظام تربیتی اسلام را، نظام کیفر و مجازات و حقوق جزایی اسلام را، نظام مدنی و حقوق مدنی و اداری اسلام را، همه را باید پس از توجه به این اصل شناخت. هر جا انسان از انتخاب‌گری بیفتد دیگر انسان نیست.» اما اسباب و عواملی هستند که همواره این انتخاب‌گری را مورد تهدید قرار می‌دهند: «انسان اسلام نه زیر ضربات تازیانه تبلیغات شهوت‌انگیز انتخاب‌گری اش را از دست می‌دهد... و نه زیر ضربات کشنده فقر و ناداری و ضربات مهلک اقتصادی.» و اینجاست که نقش سازنده و حیاتی اصل فراموش شده (و یا آمیخته با فهمی تنگ‌نظرانه و محدود) امر به معروف و نهی از منکر روشن می‌شود. واداشتن به پسندیده (بدون تحمیل) و بازداشتن از ناپسند (به دور از تجسس و تفحص غیراخلاقی) ضامن بقای سلامت جامعه اسلامی است. این بیش و کم همان مفهومی است که در فرهنگ امروز بشر، خصوصاً آنجا که به مبارزه با مفاسد اجتماعی ناشی از روابط قدرت مربوط می‌شود، با عنوان نقد اجتماعی شناخته شده است. دامنه امر به معروف و نهی از منکر به همه ساختارها و نهادهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی جامعه اسلامی گسترده است، چنان که لازمه برخورداری از حکومت حق و عدل مشروط است به رعایت کامل امر به معروف و نهی از منکر. «هر نوع قدرتی را که شما در جامعه فرض کنید در معرض خطر انحراف از حق است. این شما و این جامعه هستید که باید با توجه به اهمیت و نقش بسیار مؤثر صاحبان قدرت و کسانی که بر منصب‌های گوناگون اجتماعی تکیه زده‌اند در سعادت خود بکوشید.» گستره این اصل، به لحاظ عاملان اجرای

آن، همهٔ آحاد امت اسلامی هستند، چرا که بنا به نص صریح کتاب و سنت، «فرد فرد شما باید بدانید راه رسیدن به سعادت و راه رسیدن به حکومت حق و عدل این است که شما از طریق امر به معروف و نهی از منکر به چنین هدفی برسید.» محور جالب توجه دیگر در مجموعهٔ بحث‌هایی که در این کتاب آمده است مراتب شناخت معروف و منکر است. شهید بهشتی برای این شناخت مراحلی برشمرده است: علی‌الاصول خیر و شر همه کس فهم و همه کس شناس است؛ هر چند که گاه دارای پیچیدگی‌هایی است که اندیشه‌ورزی بیش‌تر می‌طلبد و در خور وزیدگان عالم و فکر و اندیشه است، و گاه در دایره شناسایی‌هایی از زاویهٔ دید امام صورت می‌گیرد: همو که چون مسئولیت رهبری جامعه را به عهده دارد در محاسبهٔ جنبه‌های مثبت و منفی هر تصمیم باید از منظری عام‌تر، مصالح عامهٔ مسلمین را نیز در نظر گیرد. چنان‌چه ملاحظه خواهد شد، مباحث این کتاب مملو از برداشت‌های اصولی، همه‌سونگرو نظام‌مندی است که در صدد پاسخ‌یابی به پرسش‌های زمان ما از پیشگاه دین است.

ویراست نخست این کتاب در سال ۱۳۷۸ توسط بنیاد نشر آثار و اندیشه‌های شهید آیت‌الله دکتر بهشتی تنظیم و توسط انتشارات بقعه منتشر شد. ویراست نخست به واسطهٔ ناکامی در یافتن نوارهای صوتی برخی از جلسات دارای افتادگی‌های بسیار و جلسات بحث مفقوده بود. خوشبختانه در سال ۱۳۹۹ بخش‌های زیادی از آن پیدا و به ویراست جدید افزوده شد.

در پایان لازم است مراتب امتنان و قدردانی فراوان بنیاد را از تلاش در خور ستایشی که ویراستار محترم، جناب آقای مروی‌دستی، در انطباق، ویرایش و استخراج منابع متحمل شده‌اند اعلام نماییم. همچنین، بایسته است از کوشش در خور تقدیر مرحوم حجت‌الاسلام دکتر جواد اژه‌ای در بازبینی و افزودن پانویست‌های متن یاد کنیم.

از روش ایشان استفاده کنید؟ مدت کوتاهی گذشته است و این دوست ما موفق شده‌اند مقدار قابل ملاحظه‌ای از سوره بقره را با ترجمه از روی قرآن‌های بی‌ترجمه بخوانند و معنی کنند برای شما و دوست دیگرمان که یاد دهند. این کار هستند. گروهی را مدتی است که تحت تعلیم دارند از آن‌ها هم چند نفر را هم آورده‌اند. این‌جا در آن دوسه هفته اخیر سوال کردم دیدم که آن‌ها هم در درجات تحصیلی مختلف و سنین مختلف این راه را رفته‌اند و به ثمر رسیده‌اند. چون دوستان متعددی از من سوال می‌کردند که آیا این کار تا چه حد عملی است؟ فکر کردم بهتر از هر چیز این است که این رفقا بیابند محصول کارشان را در این جلسات پایان سال پنجاه و سه عرضه کنند و رفقا ببینند. آن وقت دوستانی که علاقه‌مند هستند می‌توانند با این همکار ما در تماس باشند و ترتیبی داده شود برای گسترش این برنامه جالب و برای نزدیک‌تر کردن مردم ما به کتاب آسمانی‌شان. از آقای بهرام‌پور و دوستانشان خواهش می‌کنم تشریف بیاورند این‌جا و از رفقا هم خواهش می‌کنم که یک‌جا به من بدهند که من بنشینم. دوستانی که علاقه‌مندند می‌توانند تشریف داشته باشند و برنامه را ببینند و دوستانی که طبق معمول، قراری یا کاری دارند، پنج دقیقه وقت می‌دهیم که اگر می‌خواهند تشریف ببرند. در این پنج دقیقه که جا را آماده می‌کنیم و این صندلی را هم باید برش داریم، می‌توانند تشریف ببرند.

نمايه

؛۶۹؛۷۰؛۹۷؛۹۸؛۱۲۳؛۱۴۳؛۱۴۴؛

۱۶۶؛۱۶۵؛۱۶۴؛۱۴۶

امام رضا / علی بن موسی الرضا؛ ۲۲۲؛

۲۲۳

امام سجاده؛ ۱۱۹؛ ۱۶۴

امام علی؛ ۴۱؛ ۴۸؛ ۷۰؛ ۱۶۲؛ ۱۷۷؛

۲۲۳؛ ۲۳۱؛ ۲۴۰

امام صادق؛ ۲۳۰؛ ۲۳۱؛ ۲۳۲؛ ۲۳۷

انجیل؛ ۵۷؛ ۶۴؛ ۱۱۶؛ ۱۱۷

اندونزی؛ ۴۹؛ ۵۱

انگلیسی؛ ۴۱؛ ۵۰؛ ۵۱

اوپانیشادها؛ ۱۱۷

اوس؛ ۴۸

اوستا؛ ۱۱۶؛ ۱۱۷

اهل بیت؛ ۱۷۷

اهل سنت؛ ۱۰۵

ایران / ایرانی؛ ۴۲؛ ۴۶؛ ۴۷؛ ۴۹؛ ۸۴

الف

آذربایجان / آذربایجانی؛ ۴۹

آفریقا؛ ۱۱۳؛ ۱۳۵

آمازون؛ ۱۱۱

آمریکا؛ ۴۶؛ ۵۰؛ ۱۱۳؛ ۱۳۵؛

ابن ملجم؛ ۲۲۰

ابوذر؛ ۱۱۴

ابوسفیان؛ ۱۶۵؛ ۱۶۶

ابی عصمه؛ ۲۲۶

ابوفراس؛ ۱۶۵

احتجاج؛ ۱۱۹

ازبکستان؛ ۱۱۰

اسامه؛ ۷۰

اشاعره؛ ۸۲؛ ۱۰۵؛ ۱۰۶؛

الامام علی، صوت العدالة الانسانیه؛ ۹۶

امام باقر؛ ۲۲۶؛ ۲۲۷

امام حسن مجتبی؛ ۲۲۰

امام حسین بن علی؛ ۶۶؛ ۶۷؛ ۶۸؛

ب	حزین یزید ریاحی؛ ۱۴۴
بدر؛ ۱۲۰	خ
بروجردی؛ ۱۵۹	خزرج؛ ۴۸؛ ۱۲۰
بصره؛ ۱۶۴	حوزه علمیه؛ ۱۵۹
بلغارستان؛ ۱۱۰	د
بنی اسرائیل؛ ۵۸؛ ۲۴۱	دورانت، ویل؛ ۴۶
بنی امیه؛ ۱۶۵؛ ۱۶۷	ر
بودا/ بودایی؛ ۱۱۶	رأس الحسین؛ ۹۷
بهرامپور؛ ۲۴۳	رستم؛ ۴۸
پ	ز
پاکستان؛ ۹۸	زینب؛ ۱۱۸؛ ۱۱۹؛ ۱۲۰؛ ۱۲۳؛ ۱۸۳
پیشرفت سریع اسلام؛ ۴۱	زیدبن حارثه؛ ۷۰
پییرروسو؛ ۴۶	ژ
ت	ژاپن / ژاپنی؛ ۴۷
تاریخ تمدن؛ ۴۱؛ ۴۶	س
تاریخ علم؛ ۴۶	سوسیالیسم / سوسیالیستی؛ ۱۱۰؛ ۱۱۱؛
تاریخ علوم؛ ۴۶	۱۱۲؛ ۱۱۳؛ ۱۱۷
تورات؛ ۵۷؛ ۶۴؛ ۱۱۶	سید مرتضی؛ ۱۹۲؛ ۲۰۵؛ ۲۰۸
ج	ش
جابر؛ ۲۲۷	شام؛ ۶۶؛ ۶۷؛ ۷۰؛ ۱۱۲؛ ۱۲۳
جواهر؛ ۱۹۲	شوروی؛ ۱۱۱؛ ۱۱۷
چ	شیخ صدوق؛ ۱۹۲؛ ۲۳۲؛ ۲۳۷
چین؛ ۴۹؛ ۱۱۱؛ ۱۱۷	شیخ طوسی؛ ۱۹۲؛ ۱۹۴؛ ۱۹۸؛ ۲۰۵؛
ح	۲۰۶؛ ۲۱۰؛ ۲۱۴؛ ۲۱۹
حجاز؛ ۲۵؛ ۲۶؛ ۱۶۵	شعب؛ ۱۷۹

نمایه ❖ ۲۴۹

۶۶؛ ۷۵؛ ۷۷؛ ۷۸؛ ۷۹؛ ۸۰؛ ۸۴؛	شیعه؛ ۴۸؛ ۸۶؛ ۸۷؛ ۸۸؛ ۹۷؛ ۹۸؛
۸۸؛ ۸۹؛ ۹۰؛ ۹۱؛ ۹۳؛ ۹۵؛ ۹۶؛	۱۰۵؛ ۱۱۹؛ ۱۲۳؛ ۱۵۹؛ ۱۷۵؛ ۱۸۲؛
۱۰۳؛ ۱۰۵؛ ۱۰۶؛ ۱۰۷؛ ۱۰۸؛ ۱۱۴؛	۱۹۲
۱۱۶؛ ۱۱۷؛ ۱۱۸؛ ۱۳۹؛ ۱۴۰؛ ۱۴۱؛	ص
۱۴۲؛ ۱۴۳؛ ۱۵۰؛ ۱۷۶؛ ۱۷۷؛ ۱۷۹؛	صومعه؛ ۶۳
۱۸۰؛ ۱۸۱؛ ۱۸۷؛ ۱۹۸؛ ۲۲۱؛ ۲۲۷؛	ط
۲۲۹؛ ۲۳۰؛ ۲۳۳؛ ۲۴۱؛ ۲۴۲؛	طبرسی؛ ۱۱۹
قم؛ ۴۷؛ ۵۱؛ ۱۵۹؛ ۱۶۰	ع
ک	عاشورا؛ ۹۸؛ ۱۴۵؛ ۱۵۹؛ ۱۶۰؛ ۱۶۴؛ ۱۶۵
کافی؛ ۴۸؛ ۱۷۵	عبیدالله بن زیاد؛ ۱۱۹؛ ۱۴۴؛ ۱۶۵
کاوه؛ ۱۴۳	عدلیه؛ ۸۷؛ ۹۳؛ ۱۰۵
کربلا؛ ۷۰؛ ۱۱۹؛ ۱۲۱؛ ۱۴۳؛ ۱۴۶؛ ۱۶۶؛	عرب / عربی؛ ۲۶؛ ۳۶؛ ۳۸؛ ۴۱؛ ۵۰؛
کشف الغمه؛ ۱۶۵	۷۸؛ ۷۹؛ ۱۱۳؛ ۱۱۹؛ ۱۶۴؛ ۱۶۵؛
کمونیسم / کمونیستی؛ ۴۹؛ ۱۱۲؛ ۱۱۳؛	۱۷۳؛ ۱۷۹
۱۱۴؛ ۱۱۷	علل الشرائع؛ ۲۳۷
کلیسا؛ ۶۳	عمر؛ ۴۲
کوفه؛ ۱۱۹؛ ۱۶۴؛ ۱۶۵؛ ۱۶۶	عیسی / مسیح؛ ۲۸
ل	ف
لقمان؛ ۶۱؛ ۲۰۰	فارسی؛ ۳۶؛ ۴۱؛ ۵۱؛ ۸۴؛ ۹۶
لنین؛ ۱۱۱؛ ۱۱۷	فاطمه؛ ۱۲۰
م	فرزدق؛ ۱۶۴؛ ۱۶۵؛ ۱۶۶
مائو؛ ۱۱۷	ق
ماتریالیسم؛ ۱۱۳	قاهره؛ ۹۷
مارکس؛ ۱۱۷	قرآن؛ ۲۷؛ ۲۸؛ ۲۹؛ ۳۱؛ ۳۶؛ ۳۸؛ ۳۹؛
مارکسیسم؛ ۱۱۷	۴۸؛ ۵۶؛ ۵۹؛ ۶۱؛ ۶۳؛ ۶۴؛ ۶۵؛

۲۵۰ ❖ بایدها و نبایدها

و	محمد بن حنفیه؛ ۷۰
وسائل الشیعه؛ ۲۱۴	مدینه / مدنی؛ ۴۱؛ ۷۰؛ ۷۱؛
ه	مروان؛ ۶۸
هندوستان؛ ۹۸	محمد / محمد بن عبدالله؛ ۲۷؛ ۲۸؛
ی	۷۰
یثرب / یشربی؛ ۲۶	مسجد؛ ۶۳؛ ۹۷؛ ۱۱۹؛ ۱۶۵؛ ۱۶۶؛ ۱۸۱؛
یزدگرد؛ ۴۲	مسلم بن عقیل؛ ۱۶۵
یزید؛ ۶۷؛ ۷۰؛ ۷۱؛ ۱۱۹؛ ۱۲۰؛ ۱۲۱؛ ۱۲۲؛	مشروطه؛ ۸۴
۱۶۶؛ ۱۴۴؛ ۱۲۳	مصر؛ ۵۹
یعقوب؛ ۵۹	معاویه؛ ۶۷؛ ۷۰؛ ۱۱۹
یوسف؛ ۵۹؛ ۱۷۹	معتزله؛ ۱۰۵
یهود / یهودی؛ ۵۱؛ ۵۶؛ ۲۲۸؛ ۲۴۱	مکه / مکی؛ ۲۵؛ ۵۶؛ ۶۰؛ ۶۱
	موسی؛ ۵۶؛ ۶۰
	میقات؛ ۵۶
	ن
	نصاری / نصارا؛ ۵۶؛ ۹۷؛ ۲۲۸
	نهج البلاغه؛ ۱۶۳؛ ۲۲۰؛ ۲۲۸؛ ۲۲۹؛
	۲۳۱؛ ۲۳۷